

Redaktionelt

Nyhedsbrevet har fået *ny layout*, som det fremgår. Hensigten med den nye form er at give læserne et hurtigt overblik over, hvad der foregår i Nordisk Forum, og hvad der sket angående kalk i verden omkring os. Hvis du, kære læser, vil vide mere, må du opsøge en internetforbindelse og læse videre der på vores *hjemmeside* www.kalkforum.org På den del af hjemmesiden, som er beregnet for medlemmer, er nyhedsbrevet udvidet med links til referater fra medlemsmøderne på Bornholm, Danmark, og på Sveaborg, Finland og til de foredrag, der er blevet holdt der.

Sproget i dette nyhedsbrev er mest dansk med svenske og norske passager ind imellem. På hjemmesiden er der imidlertid blevet indlagt *ordlister* over fagudtryk for kalkområdet, således at man kan oversætte mellem dansk, finsk, norsk, svensk og engelsk

Sammen med dette nyhedsbrev udsendes indbydelse til *medlemsseminar i England 2007* og til danske medlemmer en indbydelse til et *seminar i Raadvad*.

Notitserne i dette nyhedsbrev er redigeret af
Anders Nielsen

Editorial

The Newsletter has got a new lay-out, as it is seen. It is our intention with this form to give a quick view over what happens in our Forum and in the world around us concerning lime and mortar. If you want to know more about the matters mentioned here, you have to go to the web and read more (in Scandinavian languages) on our homepage www.kalkforum.org In the part of the homepage, which is for members only, the Newsletter is extended with links to minutes from meetings in Kalkforum and to papers from our annual meetings on Bornholm, Denmark, and on Sveaborg, Finland.

The language in this Newsletter is mostly Danish with some Swedish and Norwegian expressions. Meanwhile, on the homepage you will find a *list of "calcareous" words*, so that one can translate between Danish, Finnish, Norwegian, Swedish and English.

Together with the present Newsletter you will find an invitation to the *2007 Annual Meeting* for The Nordic Building Limes Forum, which is to be held in Greenwich south of London, in cooperation with The British Building Limes Forum. Further is enclosed an invitation to a *seminar in Raadvad on hydraulic lime*.

The notes in this Newsletter is edited by
Anders Nielsen

Medlemsseminar Greenwich, London

14. - 16. september 2007

Årets medlemsseminar afholdes i den engelske flådes tidligere hovedkvarter i Greenwich syd for London, i samarbejdet med vor britiske søsterorganisation The Building Limes Forum.

Fredag den 14. er der nordisk konference med årsmøde og med foredrag på de nordiske sprog. Om aftenen er der bådtur på Themsen.

Lørdag den 15. er der konference på engelsk sammen med englænderne. Om aftenen holdes Grand Diner i den fantastiske The Painted Hall.

Søndag den 16. rundtur i Greenwich.

Fra torsdag til søndag vil der parallelt med foredrag og møder blive afholdt "Lime Fair" på arealerne uden for mødelokalerne. Her vil firmaer og uddannelsesinstitutioner præsentere det seneste nye på kalkområdet, herunder økologisk byggeri.

Pris: DKR. 3.000 el. NOK 3.250 el. 3.710SEK

Pris er inkl. forplejning men ex. transport og overnatning.

Tilmeldingen til Anne Lindegaard på nedenstående adresse.

Logi: Der er forudbestilt et stort antal pladser til de nordiske deltagere.

Transport. Der går tog fra alle Londons lufthavne via undergrundsbanen til Greenwich.

Indlæg til det nordiske møde er velkomne—kontakt Søren Vadstrup

Se videre i vedlagte, separate indbydelse.

EUROPÆISKE NORM FOR HYDRAULISK KALK

Dansk møde i Raadvad

onsdag den 30. maj 2007 kl. 13 - 17.

Mødet vil belyse indholdet af den nye europæiske norm for hydrauliske kalkbindemidler, NHL, hvilken hjælp den er, og hvilke problemer den rejser.

Der vil være indlæg af geolog Torben Seier, seniorforsker Poul Klens Larsen og tekn dr Anders Nielsen.

Pris DKR 500.

Efterfølgende picnic i Dyrehaven DRK. 175.

Separat indbydelse er vedlagt

Tilmelding inden 25. maj til nedenstående adresse.

Medlemsseminar 7. - 9. september 2005 Bornholm

Onsdag den 9. september 2005

samledes ca. 50 forventningsfulde kalkentusiaster fra Norge, Sverige og Danmark på slotskroen ved Hammershus på Bornholm til Nordisk Kalkforums årlige medlemsseminar, arrangeret af en arbejdsgruppe på Bornholm ledet af arkitekt *Niels-Holger Larsen*. Første punkt på programmet var et besøg på den store ruin *Hammershus*.

Niels-Holger Larsen fortalte om, hvorledes kalkmaterialerne til byggeriet er blevet fremstillet i umiddelbar nærhed af borgen.

Oppe på den imponerende borg fortalte restaureringstekniker *Kim Petersen*, Skov- og Naturstyrelsen, og arkitekt *Jørgen Frandsen* fra Nationalmuseet om arbejdet med vedligeholdelsen af ruinerne. Mørtlen må ikke blive for stærk. Man har set mange skader i nyere reparationer med for stærk reparationsmørtel! Det eneste sted på borgen, hvor man har anvendt cement, er ved tætning af buerne i broen over til borgen. Det vigtigste arbejde på borgen er at sikre murkronerne, oversiden af murene, mod indsvivende vand. Det gøres primært ved omhyggeligt murearbejde.

Restaureringsarbejdet på Hammershus er beskrevet af Kim Petersen i en artikel til Sveaborgseminariet 2006.

På vejen tilbage fra borgen kunne man inspicere arkitekt *Peter Wolfsbergs* forsøgsbrænding i Raadvads transportable kalkovn. Peter havde skaffet en kalksten, cementsten fra Skelbro, som giver en naturlig hydraulisk kalk.

Eftermiddagens ekskursion rundt på Bornholm var tilrettelagt af *Niels-Holger Larsen* og geolog *Jørgen Butzbach*.

Om aftenen var der arrangeret en storslået middag på Bornholms Middelaldercenter, hvor vi blev beværtet med mjød og gris, og hvor middelalderens barske gøglernumre blev vist for os.

Torsdag den 8. september

var henlagt til landsbyen Rutsker, hvor vi holdt møder i restaurant Highlander og besøgte *Hammersdal Mørtelværk*.

Niels-Holger Larsen præsenterede de kalkprøver, som var blevet indsamlet ved

seminaret i Bäckaskog 2004. Der blev senere foretaget opstrøg af prøverne.

Peter Wolfsberg fremviste resultatet af gårsdagens brænding af

Skelbrokalken. De enkelte kalkstykker har stadig deres oprindelige form. *Kalken blev herefter læsket* med overskud af vand. Da der er tale om en hydraulisk kalk skal den i den praktiske situation anvendes med det samme. Forinden skal eventuelle klumper sigtes fra, som det også

blev demonstreret.

Mørtelværkets læskemaskineri og lagringskar for den læskede kalk blev besigtiget. Man lagrer den læskede kalk i kuler i op til 11 år(!)

I hallen blev udført et

læskningsforsøg med det formål at demonstrere, hvilke voldsomme kemiske kræfter der bliver sluppet løs ved denne proces. Den udviklede varme var så voldsom, at den plastspand, som forsøget blev udført i, smeltede mindre end tre minutter efter, at vandet var hældt på(!)

Faglige indlæg

Eftermiddagen blev indledt med en diskussion om kvaliteten af hvidtekalk i almindelighed og de indsamlede prøver i særdeleshed.

Søren Vadstrup fortalte om sine erfaringer med *lerklining* på bindingsværkshuse.

Erfaringerne stammer fra Sørenns egen bondegård i Viby på Fyn. Søren har beskrevet dette emne detaljeret i en anvisning fra Center for Bygningsbevaring i Raadvad.

Engelsk seminar i Bergen 2005

Det britiske **Building Limes Forum** afholdt sit årlige medlemsmøde i Bergen 30. 9. - 1. 10.2005 i samarbejde med Nordisk Forum for Bygningskalk. Britt-Alise Hjelmeland var vor repræsentant i arrangementet. Mødet blev afholdt på Bryggens arkæologiske Museum.

Mødets tema var "Lime in Cold Climat". Der var omkring 100 deltagere, håndværkere, bygningsforvaltere og antikvarer fra England, Skotland, Irland, Norge og Sverige. Inden det egentlige seminar havde 15 norske og skotske håndværkere haft fælles kursus om gamle teknikker.

14 foredragsholdere fra England, Skotland, Norge, Sverige og Finland udvekslede erfaringer. Der blev holdt ekskursioner til Bergens mange middelalderbygninger, hvoraf en del er blevet bygget af skotske håndværkere.

Medlemsseminar 12. - 13. oktober 2006 Sveaborg, Suomenlinna

2006-års seminar blev afholdt på på den imponerende fæstning Suomenlinna, Sveaborg, ud for Helsinki, Finland. Seminaret var arrangeret af en arbejdsgruppe omkring Sveaborgs Förvaltningsnämnd. Vi var 123 deltagere, heraf 59 fra Finland, 18 fra Sverige, 25 fra Norge, 20 fra Danmark og 1 fra UK. Det var et meget interessant og givende møde. De 13 foredrag, rundvisningen og de andre arrangementer er nævnt i rækkefølge nedenfor.

Torsdag den 12. oktober

Lägesöversikt på murade konstruktioners restaurering

Lägesöversikt i Finland,

Överintendent *Sakari Mentu*, Museiverket.

Lägesöversikt i Norge

Seniorkonsulent *Britt-Alise Hjelmeland*,
Nationale Festningsverk

Lägesöversikt i Danmark

Restaureringstekniker *Kim E. Pedersen*,
Bornholms Statskovdistrikt

Lägesöversikt i Sverige

Byggnadsing. *Tommy Olsson*, Jämtfasad AB.
Tekn lic *Kristin Balksten*, Högskolan. Gotland

Praktiska exempel på sten, bruk och puts

Reparation av naturstensfasader

Tekn lic *Jukka Lahdensivu*, specialforskare,
Tekniska Universitetet i Tammerfors

Premiere på videofilmen

"Reparation av försvarsmurar på Sveaborg"

av arkitekt *Petri Mikonsaari*. Videoen är avsedd för skolning av arbetare till försvarsmurarnas reparation. Filmen är med finsk tala. Den er meget instruktiv.

Om restaureringsfilosofien på Sveaborg

Arkitekt *Tuija Lind*,
Sveaborgs förvaltningsnämnd

Att återskapa historisk puts

Tekn lic *Kristin Balksten*, Högskolan, Gotland

Kalkbruk på Sveaborg

Fil dr *Thorborg von Konow*, firma Tureida

Sverresborg - the restoration of a medieval castle ruin in central Norway

Arkæolog *Regin Meyer*,
Bakken & Magnussen A/S, Norge

Generalforsamling

Utgivning av boken,

"Laastit vanhoissa rakenteissa"

(Bruk i gamla murar) skriven på finska av

Thorborg von Konow ►

På kvällen blev vi bjudna på en udsøgt middag i festvåningen på Tenaljen von Fersen.

Fredag den 13. oktober

Rundvandring på Sveaborgs byggepladser

Arkitekt *Tuija Lind*, fil dr *Thorborg von Konow*, övervakare *Kaj Holmberg*, intendent *Helena Rosen* og arkitekt *Petri Mikonsaari* viste os rundt på igangværende byggepladser på fæstningen.

Kristin Balksten og hendes hjælpere fra Gotland havde arrangeret en demonstration af bearbejdigheden af de mørtler, som man anvender til restaureringsarbejderne på Gotland. Mørtlerne var meget smidige at arbejde med, og de hang godt fast på skeen!

Specialfrågor om restaurering och analys

Greetings from Building Limes Forum.

Ian Brocklebank, RIBA, IHBC, chairman i vor søsterorganisation i England, Building Limes Forum, bragte os en hilsen. Han berettede om aktuelle problemer i UK. Han så frem til at møde os i Greenwich i 2007.

Varför använder vi kalk vid restaureringer?

Fil dr *Joakim Hansson*, byggnadsantikvarie,
Länsstyrelsen, Gotlands Län

Kalkbränning i Rom

Arkitekt, dr *Ewa Sandström-Malinowski*,
Göteborgs Universitet

Moisture measurements in historic masonry structures - eller - Mur, fugt og salt?

Ph.D. *Poul Klenz Larsen*,
Nationalmuseet, Danmark

Sammandrag över seminariet

Antikvarie *Karna Jönsson*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm tackade för, att seminariet ordnades denna gång i Finland. Hon poängterade det positiva i, att personer från så olika yrkesgrupper ställt upp. Genom dialog mellan olika yrkesgrupper kommer man fram till nye frågeställningar om restaurering. Hon poängterade även betydelsen av, att man i fortsättningen ordnar seminarier, även nationella, för genom diskussioner lär vi oss hela tiden nytt.

Fil dr *Thorborg von Konow* gjorde en kort resumé över seminariets foredrag. Hendes värdering var, att hantering av kalk och kunskapen om kalk och dess användning ligger på väldigt olika nivåer i de olika nordiska länderna. De restaureringsexempel som tas upp under seminariet är ofta specialfall. Många restaureringar utförs tyvärr med minimal kunskap om både material och hantverk. Detta är ytterligare en orsak, varför dessa årliga seminarier inom Nordiskt Kalkforum har en mycket viktig funktion att fylla.

Till avslutning tackade *Thorborg von Konow* alla som deltagit i seminariet, särskilt tackades hela gruppen som arbetat för att seminariet kunde hållas i Finland på Sveaborg. Hon hoppades att många av de finska deltagarna skulle bli medlemmar i det Nordiska kalkforumet.

BØGER

BOOKS

Flot bog på dansk om kalk og mureteknik

Ole Storgaard: "Kalk"

1. udgave, 1. oplag.

Københavns Erhvervsakademi

Liniebyg Forlag, København 2006.

90 sider, A4, rigt illustreret. ISBN 87-91973-00-7.

En meget nyttig, elegant og læseværdig bog om kalk er udkommet. Forfatteren er arkitekt Ole Storgaard. Forfatteren er foruden arkitekt også uddannet murer. Bogen er opdelt i afsnittene materialer, udførelse og register. Den gennemgår kalk fra den geologiske oprindelse over produktion, værktøj og udførelse til det færdige bygværk. specielt skal nævnes gennemgangen af de mange overfladebehandlinger som kalkmaterialerne åbner for arkitekter og konstruktører. Det sidste afsnit er en ordliste over vigtige begreber. teksten.

Med "KALK" har vi fået et overskueligt samleværk om kalk og mureteknik. Fremstillingen krydres af meget flotte og instruktive fotos og tegninger, og teksten har kulturelle og historiske henvisninger. Bogen er solidt indbundet, så den kan holde til at blive brugt, hvad den absolut fortjener.

Det store arbejde der ligger bag bogen kommer allerede foreningens medlemmer til gode, idet vi har fået lov til at benytte udsnit af tekst og billeder til foreningens hjemmeside. MANGE TAK!

Anders Nielsen

Dissertation on Hydraulic Lime Mortar

Sölve Johansson Ph.L.

Hydrauliskt kalkbruk - Produktion och användning i Sverige vid byggande från medeltid till nutid.

(Hydraulic Lime Mortar - Its Production and Utilisation in Sweden in Buildings from the Middle Ages until present Time.)

Chalmers Tekniska Högskola

Göteborg 2006.

321 sider B5. ISBN/ISSN 91-7291-822-5.

This dissertation deals with the production and utilisation of hydraulic lime mortar, including natural cement and puzzolanic mortar, in historic buildings in the Nordic countries, especially in Sweden, from the Middle Ages until present time. The dissertation covers a field where the collected knowledge is still meagre. There was a historic stage in a general endeavour to produce mortar with hydraulic characteristics, which also led to the development of Portland cement. The author is of the opinion that such an endeavour has existed for a long period; in Sweden at least since the 18th century. This is investigated with and supported by a survey of the production and utilisation of hydraulic lime mortar and also natural cement and puzzolanic mortar through the course of time.

Anders Nielsen

www.kalkforum.org

al@byggningsbevaring.dk

Styrelsen • The Board

Formand - chairman

Arkitekt Søren Vadstrup

Center for Bygningsbevaring

Raadvad 40, DK-2800 Lyngby

sv@byggningsbevaring.dk

Sekretariat - secretary

Arkitekt Anne Lindegaard

Center for Bygningsbevaring

Raadvad 40, DK-2800 Lyngby

al@byggningsbevaring.dk

Redaktør af nyhedsbrev - Newsletter editor

Civ.ing. Anders Nielsen

Hjortekærbacken 7, DK-2800 Lyngby

kiogan@webspeed.dk

Ark. Ola Wedebrunn

Inst. for Byggeteknik

Philip de Langes Allé 10 C, DK-1435 Kbh. K

ola.wedebrunn@karch.dk

Antikvar Britt-Alise Hjelmeland

Forsvarsbygg,

P.Boks 405 Sentrum, N-0103 Oslo

brittalise.hjelmeland@forsvarsbygg.no

Mogens With

Norsk Folkemuseum,

Kirkeveien 112, N-1900 Fetsund

Mogens.With@norskfolkemuseum.no

Arkitekt Ewa Sandström Malinowski

Göteborg Universitet, Avd. för Kulturvård

Box 130, S-40 530

Ewa.sandstrom.malinowski@telia.com

Hyttmästare Håkan Lindkvist

Byggnadshyttan på Gotland

Strandgatan, S-62 157 Visby

hakan.lindkvist@byggnadshyttan.com

Dr. chemist Thorborg von Konow

TUREIDA

Uudisraivaajantie 17, F-703 Helsinki

thorborg@tureida.com

Suppleanter

Tekn dr Eva Modén

Ugglebovägen 55, S-59072 Ljungsbro

moden@telia.com

Konservator Elisa Heikkilä

Museovirasto Rakennuistorianosasto

Sturegatan 4

P.B. 169 Kult.huset, F-00511 Helsinki

heikkila@nba.fi

Sverre Faugstad

Bergen Kommune, Byggvedligehold

Mølledalveien 46, N-5009 Bergen

faugstad@bergen.kommune.no

Revisor

Ark. Ole Storgaard

Hvidtjørnen 50, DK-2791 Dragør

olestorgaard@stofanet.dk

Revisorsuppleant

Antikvarie Ann-Charlott Feldt

Stiftelsesne Östergötlands Länsmuseum

Box 232, S-58 102 Linköping

Bliv medlem af Nordisk Forum for Bygningskalk
Årskotinger: DKK 250, NOK 250 eller SEK 250
Indmeldelsesformuler på www.kalkforum.org